

PHILIPPE DESPRIET

ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE MONOGRAFIEËN
VAN ZUID-WEST-VLAANDEREN

ZUID-WESTVLAAMSE
OPGRAVINGEN 2021

ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE MONOGRAFIEËN
VAN ZUID-WEST-VLAANDEREN

107

**ZUID-WESTVLAAMSE
OPGRAVINGEN 2021**

PHILIPPE DESPRIET

Kortrijk 2022

Fig. 1. Kastillustratie: de heerlijkheid en het kasteel van Pottes, gelegen tegenover de gemeente Spiere (Foto Ph. D.).

Copyright V.Z.W. Archeologie Zuid-West-Vlaanderen

D/2964/2022/1

Elke vorm van nadruk of opslag in een digitaal bestand is verboden zonder de toestemming van de uitgever.

Opname in een archeologisch rapport of een studie van een commercieel bedrijf, zonder voorafgaande instemming, is vatbaar voor rechtsvervolging

ZUID-WESTVLAAMSE OPGRAVINGEN 2021

In het voorliggend jaarverslag brengt onze vereniging eens te meer verslag uit over de opgravingen, prospecties en toevallsvondsten, zowel door commerciële bedrijven als door eigen leden gerealiseerd in een werkgebied, dat de 42 gemeenten/deelgemeenten van het voormalige arrondissement Kortrijk omvat. Van 1969 tot 1978 en van 1979 tot 1980 verzorgden wij deze publicatie resp. in de tijdschriften “De Leiegouw” en “Westvlaamse Bijdragen”; we hernamen het initiatief in 1997 onder de titel “Zuid-Westvlaamse Opgravingen 1996” en zetten dit elk jaar, gesterkt door de bepalingen van het Verdrag van Malta” trouw verder. Bijzonder positief is dat op deze wijze een handig werkinstrument voor verdere inventarisatie en publicatie ontstaan is. Maar als bijzonder negatief ervaren we dat het facet “bureelstudie”, voorafgaand aan nieuwe opgravingen, in veel gevallen ondermaats blijft en vaak getuigt van foutieve interpretaties, voorbarige conclusies en schrijnend gebrek aan bronnenkennis. Andere gesel: de hele regio wordt leeggeplunderd door eigenaars van metaaldetectoren, zonder enige vorm van vondstmelding of eindstudie!

Aalbeke: de Sint-Corneliuskerk (Fig. 2-5)

Door de ombouw van de Sint-Corneliuskerk naar een niet-kerkelijke functie werd het hele interieur uitgebroken en het vloerpeil verlaagd, waardoor het bedrijf BAAC een grootschalige opgraving kon uitvoeren. Dit liet ons door samenwerking toe de geschiedenis van het gebouw beter te omschrijven en in zekere mate aan te vullen (met dank aan Jeroen Vandenborre).

Hoewel er geen oudste datum uit geschreven bronnen bekend is, was het mogelijk een kerkgebouw in kaart te brengen en de bouwvorm te reconstrueren als een driebeukig, basilikale constructie, bestaand uit een rechtgesloten koor (5,65 m lang en 5,26 m breed), een neerkerk met hogere middenbeuk onder zadeldak en twee lagere zijbeuken onder lessenaarsdak. Vermoedelijk bestond het schip uit vier traveeën, met op de meest oostelijke een toren met achzijdige bovenbouw. Binnenwerkse lengte van oostkoor tot westgevel: 24,10 m; binnenwerkse breedte: 12,80 m. Uniform gebruik van Doornikse kalksteen als bouw materiaal. Van dit kruisbeukloze kerktype zijn er in Vlaanderen al acht voorbeelden bekend, nl. Aalbeke, Ettelgem, Izenberge, Lendeledede en Snellegem in West-Vlaanderen, en Ekelsbeke, Ochtezele en Wemaerskapel in Frans-

Fig. 2. Aalbeke Sint-Corneliuskerk: jongere verbouwingen en aanbouwsel in en aan de zuidelijke Romaanse beuk, herkenbaar in de vrijgelegde fundering.

Fig. 3. Aalbeke Sint-Cornelius: Romaanse, vlakgesloten koorfundering.

Vlaanderen, deze laatste door Luc Devliegher gedateerd in de eerste helft van de 12^e eeuw, wat wellicht ook in Aalbeke het geval was. Van de 7 hoofdtypes van Romaanse bouwkunst die in Zuid-West-Vlaanderen voorkomen, behoort Aalbeke tot type 4 (Fig. 5).

Naderhand heeft ook deze kerk heel wat verbouwingen ondergaan, te beginnen met het optrekken van een 16^e-eeuws, driezijdig gesloten oostkoor van baksteen (formaat: 24 x 5 x 11 cm). De doorgangen tussen midden- en zijbeuken werden op een niet nader bepaald tijdstip door zuilen vervangen. Een derde verbouwing werd tijdens de opgravingen vastgesteld aan de zuidbeuk, waar puin van een rechthoekige aanbouw ingetekend werd; een functie als beenderhuis of kalvarie?

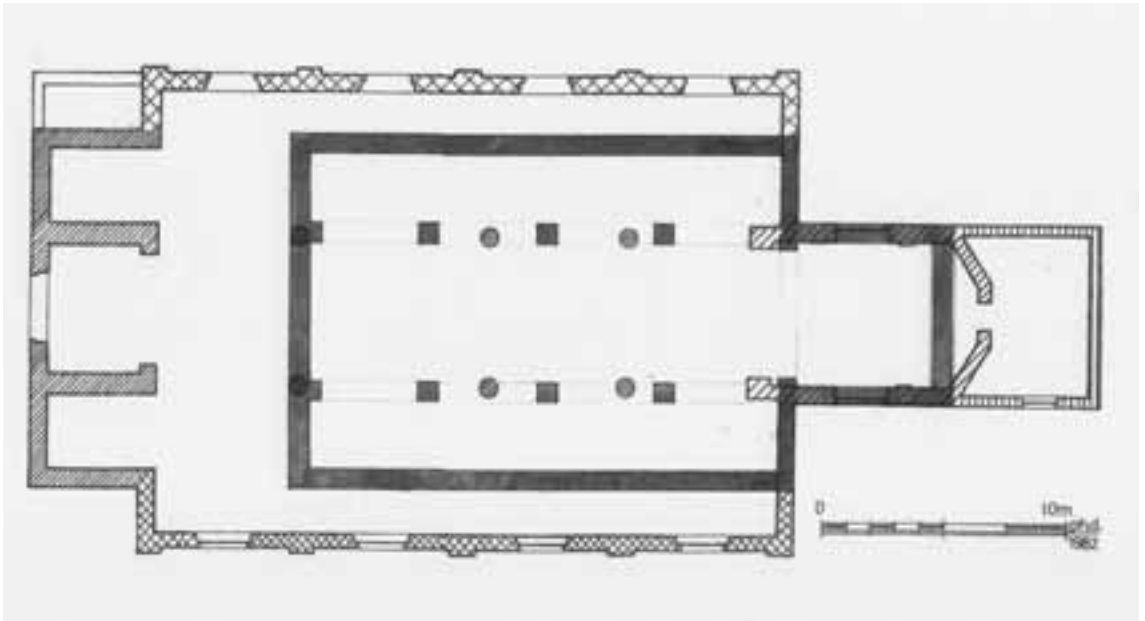

Fig. 4. Aalbeke Sint-Cornelius: plattegrond van de Romaanse kerk, gesitueerd t.o.v. jongere verbouwingen en vergrotingen.

Ingrijpende vergrotingen vonden plaats tijdens de 18^e en de 19^e eeuw. Een verlenging met 10,5 m in westelijke richting, door een datumsteen in 1776 gesitueerd, werd bekroond met het optrekken van een westelijke toren met vierkante lui- en klokkenzolder, ter vervanging van de oostelijke toren die verdween (baksteen van 21/21,5 x 4,5/5,5 x 10/10,5 cm). In 1825 vond een noordelijke verbreding plaats met 3,10 m, in 1834 aan zuidzijde gevolgd door een 2,71 m brede uitbouw. Hierdoor ontstond de huidige plattegrond.

Tussen het koor en de ruimte der gelovigen was er een 43 cm brede fundering van een communiebank aanwezig. Ze begrenste een vloer van diametraal gelegde vloertegels (28 x 28 cm), vervaardigd van grijs-zwarte Basècles en plaatselijk gemengd met Marquisestein uit de regio van Boulogne-sur-Mer. Verder gebakken, rode tegels van 17 x 17 cm en baksteen van 20 x 4,5 x 10 cm, wat op een datering in de 19e eeuw wijst. Een altaarfundering in de zuid-oosthoek was opgebouwd van baksteen van 21 x 5 x 9 cm.

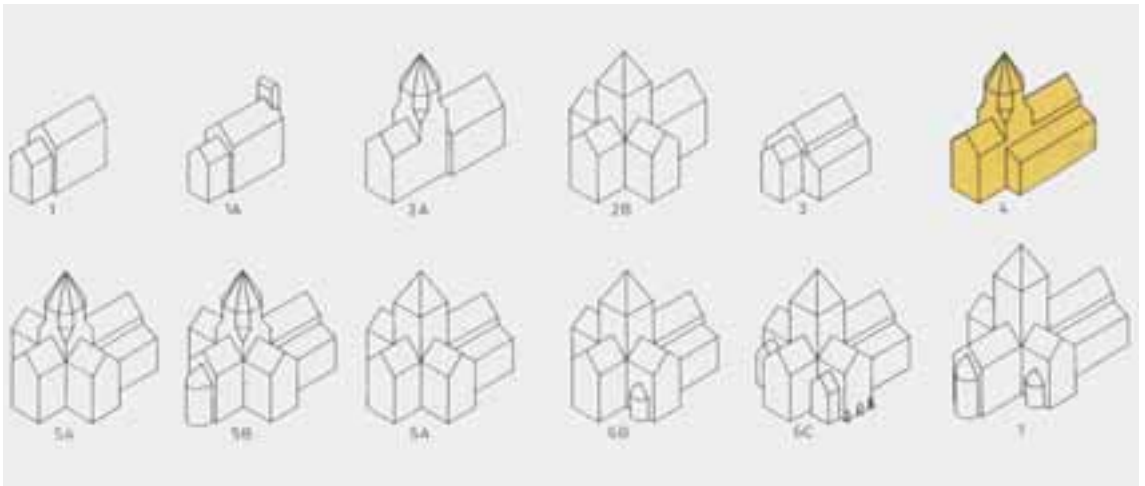

Fig. 5. Aalbeke Sint-Cornelius; Romaanse kerk, typologisch gesitueerd (nr. 4) in het kader van de regionale kerkbouwtypes.

Deze kerk werd aan alle zijden door een kerkhof omgeven, maar het werd als gevolg van de opeenvolgende vergrotingen meerdere malen overbouwd. Zo bedekte het gotische oostkoor een grafveld met o.m. kindergraven. Door de westelijke verlenging kwamen tientallen graven binnen de verruimde kerk te liggen; dit was in 1834 ook aan de zuidzijde het geval. Deze resten maakten deel uit van een grafveld, in gebruik genomen tijdens de 12^e eeuw en afgeschaft in 1969. Omdat de opgraving beperkt bleef tot de af te graven bodemdeelten, werden enkele graven en grafkelders, bekend uit het kerkarchief, niet in plan gebracht.

Raadpleeg TH. SEVENS, *Geschiedenis der gemeente Aalbeke, Buitengewone Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, deel VII, Kortrijk 1912, blz. 40-62; PH. DESPRIET, *De zuidwestvlaamse parochiekerken, een duizendjarige geschiedenis*, deel I, Kortrijk 1982, blz. 17-25. H. CALLEWIER, *Inventaris van het archief van de Sint-Corneliusparochie te Aalbeke*, Rijksarchief te Kortrijk I 17, Brussel 2010.

Fig. 6. Heule, Mellestraat : recente pijlpuntvondst.

Gullegem: hypothetische Romeinse weg

In het kader van geplande rioleringswerken voerde Ruben Willaert een terreinverkennd proefsleuvenonderzoek uit op de wijk Bergelen. Een greppel met enkele scherven handgevormd aardewerk brengen de opgravers in verband met (de zoveelste) hypothese van het verloop van de Romeinse weg van Keulen naar Boulogne; resten van een nederzetting werden niet aangesneden!

Voor een overzicht van alle denkbeelden rond Romeinse wegen in onze regio verwijzen we naar onze synthese “Romeinse wegen in Zuid-West-Vlaanderen”, De Leiegouw, XXV, 1983, blz. 59-77. Raadpleeg blz. 62-63 voor Gullegem.

Fig. 7. Hulste, Goed Te Vrijlegem: vuurstenen prospectievondsten.

Helkijn op de archeologische kaart gezet: een veelzijdige kijk op een rijk verleden (Fig. 8 en 9)

Tot op heden bleef het archeologisch verleden van Helkijn beperkt tot de kerk, het bisschoppelijk castrum en enkele hoeven. Door het opstarten van de systematische veldverkenning in 2021 was het mogelijk een archeologische kaart van deze deelgemeente op te maken en er 78 vindplaatsen op te situeren.

De eerste vaststelling betreft de late-steentijd, goed voor 27 vindplaatsen, verspreid over heel de gemeente; naast talrijke vuurstenen klingen ontdekten we minstens 10 schrabbers en een bijlsnede, een spits op vindplaats 35, een kernblok op nr. 42 en een pijlpunt op het 53 (tussen de Onderlandenstraat en de Landsbeek).

Fig. 8. Steengoedkruik met versiering van eikenloof, een typisch Keulse productie van ca. 1525-1550 (Rijksmuseum Amsterdam).

Fig. 9. Helkijn, kerkhof omheen de Sint-Janskerk: vergelijkbare scherf van Keuls steengoed, aangetroffen als oppervlaktevondst. Vgl. met Fig. 8.

Een tweede resultaat betreft de Romeinse Keizertijd (1^e-3^e eeuw) met negen vindplaatsen. Een eerste Romeinse nederzetting werd bevestigd tussen Scheldekaai, Schelde, kasteel Erpinghem en Oudenaardseweg. Een tweede vindplaats situeren we rond de Stations- en de Eikstraat. Maar op de Rokershoek verwijzen minstens 6 vindplaatsen naar een derde Romeinse nederzetting tussen de westzijde van de Rokershoek en de grens met Bossuit. Blikvanger is terra sigillata type Drag. 45, een vaatwerkmodel dat pas omstreeks 170 na Chr. in omloop kwam.

De middeleeuwen zijn er bijzonder goed vertegenwoordigd. Nemen we het geïmporteerde witgrijze steengoed uit het Duitse Siegburg als goed herkenbaar gidsfossiel (ca. 1325/1375 tot 1450/1550), dan kunnen we minstens 26 vindplaatsen situeren in de late middeleeuwen. Op minstens 2 percelen vonden we proto-steengoed van ca. 1300. Eens te meer stelden we vast dat het kwaliteitssteengoed uit Raeren hier toonaangevend was van ca. 1450/1475 tot ca. 1625/1650. Het werd toen overvleugeld door het met grijs zoutglazuur en met kobaltblauw beschilderd steengoed uit het Westerwald (bij Koblenz). Begin

17^e eeuw verschenen ook faience, porselein en hielpijpen in het aanbod. (Fig. 8 en 9)

Enkele jongere elementen: een puinzone van ca. 20 x 40 m verwijst naar een 18^e-eeuws gebouw bij kasteel Erpinghem en een boterkleurige geweerkei dateert van ca. 1670-1830. Melden we ook dat op de hoek van de Elleboog- en Baljuwstraat de 18^e-eeuwse woning van de luitenant-baljuw van het Hoge Hof van Helkijn bewaard bleef.

Een laatste reeks vondsten heeft betrekking op het Eindoffensief der Verbondenen in oktober en begin november 1918. Op vrijwel alle percelen vonden we splinters van uiteengespatte Duitse en Engelse granaten, soms ook obuskoppen en in mindere mate kogelhulzen.

Heule: vondsten op de Steenakker en bij de molen Deprez

Op de Steenakker, gesitueerd tussen de Toortelbeek, de R 8, de Mellestraat en het Hof van Heule bevestigden nieuwe prospectievondsten de vroegere bevindingen vanaf de ontdekking van het site in 2012. Alle periodes vanaf de late-steentijd tot heden zijn in het vondstenmateriaal vertegenwoordigd. Nieuw in 2021 was één scherf van hardgebakken, witgrijs aardewerk, aan de voorzijde voorzien van grillige opgeschilderde motieven in de Pingsdorfftraditie; dit type vaatwerk was in onze gewesten in omloop tijdens de 11e en de 12e eeuw, maar verdween uit het aanbod in het begin van de 13e eeuw.

De vroegere vondst van een driehoekige pijlpunt bij de Molen Deprez (Hoge Dreef) door de vereniging Pro Cortoriaco werd in 2021 bevestigd door de ontdekking van nieuwe vuursteenvondsten; aanvullende prospecties zijn er nodig.

Op Fig. 6 herkent de lezer een driehoekige pijlpunt van grijswitte vuursteen, die op 2 juli 2020 tijdens het effenen van een perceel aan de Mellestraat 383c gevonden werd door Maarten Deketele.

Voor vroegere vondstmeldingen m.b.t. Heule verwijzen we naar: Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2012, blz. 6-7; 2013, blz. 8-9; 2014, blz. 7-9; 2015, blz. 10-11; 2016, blz. 7; 2017, blz. 8 en 2020, blz. 6-7.

Hulste: Vrijlegem en Muizelmolen (Fig. 7)

In het kader van een studieproject rond het Goed Te Vrijlegem, opgestart in 2018, werd al meer dan 30 ha grondig verkend. Ook nu weer leverde dat nieuwe vuursteenvondsten op, daterend van de late-steentijd (ca. 3800-2600 voor Chr.); ze werden aangetroffen op de percelen 5 en 10 van het domein. Ook de Romeinse tijd (1^e-3^e eeuw) lijkt er vertegenwoordigd te zijn. Vooral de vaststelling dat de hoeve kern was van een heerlijkheid, gehouden van de dorpsheerlijkheid Hulste opende in 2021 de weg naar een ruimer inzicht en bood de kans om ook de pachters als bewoners door de eeuwen heen te belichten. Dat was eens te meer mogelijk door de ontdekking van zowel import-aardewerk als regionaal vervaardigd vaatwerk, dat de volledige periode vanaf ca. 1300 tot heden omvat. Vooral het steengoed uit het Rijnland, het aardewerk uit het Duitse Wesergebied (1570-1630), de majolica en de faïence (eind 16^e eeuw tot 1850) en hielpijpen uit Nederlandse productiecentra (ca. 1620-1650 tot 1950) bieden heel wat chronologische aanknopingspunten, die de geschreven bronnen met materiële gegevens aanvullen.

Bij een veldverkenning ter hoogte van de Muizelmolen werd tussen aarden vaatwerk van de 14^e tot de 19^e eeuw ook een kleine patacon van witte pijp-aarde, diameter 2,9 cm, aangetroffen. Dit ronde voorwerp, versierd met een bloem, identificeren we als een taartsierstuk.

Raadpleeg : PH. DESPRIET, Het Goed Te Vrijlegem in Hulste – een 5000 jaar oude geschiedenis, Kortrijk 2021 (onuitgegeven).

Kaster: nieuw licht op J. Claerhout

J. Claerhout (1859-1929) bracht door zijn veldverkenningen tussen 1911 en 1929 een enorme verzameling vuurstenen voorwerpen tot stand, die allen tussen Kaster-dorp en de Schelde zouden gevonden zijn. Aan de hand van zijn tekeningen was het mogelijk 12 door hem gevonden artefacten inderdaad in Kaster te situeren. Dit in een verzameling van 340 voorwerpen, w.o. 230 werktuigen, die in de Musea voor Kunst en Geschiedenis in Brussel bewaard worden.

In het kader van de Juliaan Claerhoutherdenking op 29 oktober 1978 slaagden we er in vijf vindplaatsen opnieuw te situeren. In het kader van de opmaak van de Archeologische Kaart van Kaster werd het veldonderzoek hernomen,

zodat er eind 2020 al 68 vindplaatsen bekend waren; aan deze inventaris werden er in 2021 nog 8 aan toegevoegd. Nummer 68, tussen het Kleiveld en het Goed Te Bassegem, mogelijk met enkele Romeinse dakpanfragmenten. Neolithische werktuigen vonden we op nr. 69, hoek Pontstraat en Koolbroek en op nr. 70, hoek Pontweg en Walstraat. Een ronde schrabber werd aangetroffen op nr. 71, noordzijde Kasterberg en Neerbeekstraat. De nummers 72, Smeierstraat en 74, Pontstraat leverden enkel aardewerk uit de periode 1650-1950. Verder nog een schrabber op nr. 73, ter hoogte van de Varentstraat. Van belang waren nieuwe vondsten aan het nr. 8, hoek Scheldestraat en Koolbroek, en het nr. 29 aan de Baarmstraat, die de gegevens van 1911-1929 en 1978 bevestigden. Bijkomende vaststelling: de in Brussel bewaarde voorwerpen kunnen onmogelijk allen in Kaster gevonden zijn, maar illustreren de regionale activiteiten van Claerhout.

Raadpleeg: D. JANSSENS, Prehistorische vindplaatsen, vondsten en verzamelingen, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 3, Kortrijk 1981, blz. 7-10. Totaalstudie: C. CASSEYAS, Steentijd in zuidelijk West-Vlaanderen, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling K.U. Leuven, 1991, deel 1, blz. 47-55 en deel 2, blz. 36-44.

Kortrijk: aardewerkvondsten in het begijnhof (Fig. 10)

Van 1970 tot april 2021 werden in het Kortrijkse begijnhof aanhoudend graafwerken voor de aanleg van leidingen en rioleringen, verbouwingen en ingrijpende restauraties uitgevoerd, waarbij een nooit geziene hoeveelheid bodemvondsten aan het licht kwam. Van 2020 tot april 2021 was dit een laatste maal het geval, zodat bij toezicht door Hubert Vroman nog enkele voorwerpen tevoorschijn kwamen.

Blikvanger is de bodem van een majolicabord, met in het veld een JHS-motief, uitgevoerd in blauwe gotische letters binnen een okerkleurige cirkel; Vlaanderen, laatste derde 16^e tot midden 17^e eeuw. Tussen de vondsten van 2021 vermelden we twee deksels van roodbakkende klei, voorzien van een centrale dekselknop; diameter resp. 10,9 en 14,5 cm (Fig. 10, A en B). Een loodgeglazuurde uitgietsgeul (Fig. 10,C), behorend tot een grote vetvanger, is wellicht nog te dateren in de 15^e eeuw, net zoals een steengoedfragment uit het Duitse Langerwehe. Naast scherven van eenorige bierkruikjes op uitgeknepen voet, voorzien van een cilindrische hals (Raeren, ca. 1475-1550), noemen

Fig. 10. *Begijnhof Kortrijk, laatste restauratiefase: laat-middeleeuwse aardewerkvondsten. Met dank aan Hubert Vroman.*

we een fragment van een zeszijdige steengoedkruik, rijkelijk versierd met stem-pelindrukken, ingeritste motieven en kobaltblauwe beschildering. Als productiecentrum noemen we het Westerwald (bij Koblenz), maar bodem- en ovenvondsten in het Noord-Franse Sars-les-Poteries (bij Maubeuge) maken ons duidelijk dat deze vorm evengoed in die regio kan ontstaan zijn na de sluiting van de Spaans-Franse grenzen in 1677.

Raadpleeg onze vondstmelding in Zuid-Westvlaamse opgravingen 2020, Arch. en Hist. Monogr. Van Zuid-West-Vlaanderen, 104, Kortrijk 2021, blz. 11-12. Alle vondsten uit de voorbije decennia werden verwerkt door PH. DESPRIET, Handel en wandel in het Kortrijkse begijnhof, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 91, Kortrijk 2015; ze bieden een nooit geziene materiële kijk op het leven van de begijnen van de 13^e eeuw tot heden.

Fig. 11. Kortrijk-Plein: bodemsporen, vermoedelijk samengaand met de aanleg van “Het Fort”, oversneden door oudere kuilen en greppels.

Kortrijk, beperkt bodemonderzoek ten noorden van de Sint-Elooiskerk

In oktober 2021 voerde Monument Vandekerckhove nv onder de leiding van R. Vincent een beperkt onderzoek uit op het perceel 637k, 638d en 639, gesitueerd ten noorden van de huidige kerk van Sint-Elooi. Die werd in 1366 voorafgegaan door de stichting van een kapel en een gasthuis, die tot 1797 en 1882 bestaan hebben. De geschiedenis van deze instelling is vrij goed bekend, en ook de omliggende percelen zijn archeologisch goed gedocumenteerd, te beginnen met een bewoningszone, die zich buiten de stadskern ontwikkelde vanaf de 12^e en de 13^e eeuw. In een jongere fase, wellicht omstreeks 1850, ontstond daar het “Amsterdams poortje”, een arbeidershuisvesting samengaand met de industriële opbloei van de wijk Overleie.

Gezien de beperkte omvang van de onderzochte ruimte en 19^e-20^e eeuwse bouwactiviteiten op het terrein bleven de resultaten beperkt tot enkele bakste-

Fig. 12. Kortrijk-Plein: aanlegtrechter en verkleuring van de houten bekisting van een vierkante (niet opgegraven !!) Romeinse waterput.

nen funderingen, enkele kuiltjes en anaardingen (Fig. 15). Tot de oudste vondsten behoren enkele fragmenten van grijs, reducerend gebakken vaatwerk die wellicht nog tot de 14^e-15^e eeuw kunnen opklimmen. Bij het jongere vondstenmateriaal herkennen we stukken steengoed uit het Westerwald, bedekt met opgelegde rozetten, grijs zoutglazuur en kobaltblauwe beschildering; datering ca. 1650-1750.

Raadpleeg voor het historisch aspect: PH. DESPRIET, 2000 Jaar Kortrijk, Kortrijk 1990, blz. 149-153 en N. MADDENS e.a. auteurs, Geschiedenis van Kortrijk, Kortrijk 1990, blz. 128-129 en 320-331. Voor de archeologische context: PH. DESPRIET, Archeologische atlas van Kortrijk, Deel I, Buda en Overleie, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 84, Kortrijk 2013.

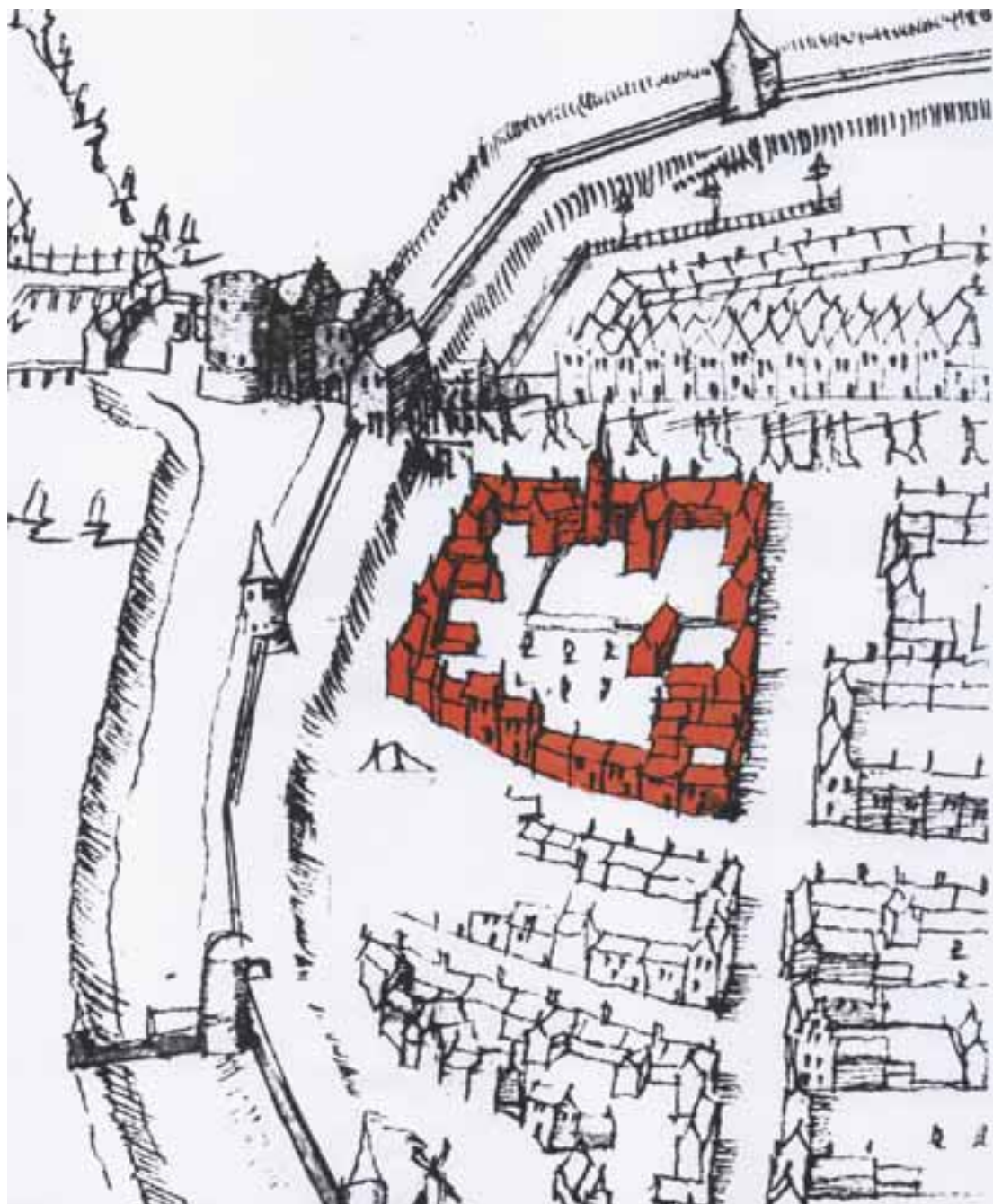

Fig. 13. Situering van de laat-middeleeuwse wijk "De Croone" in Kortrijk, tussen Doorniksespoort en Vlasmarkt.

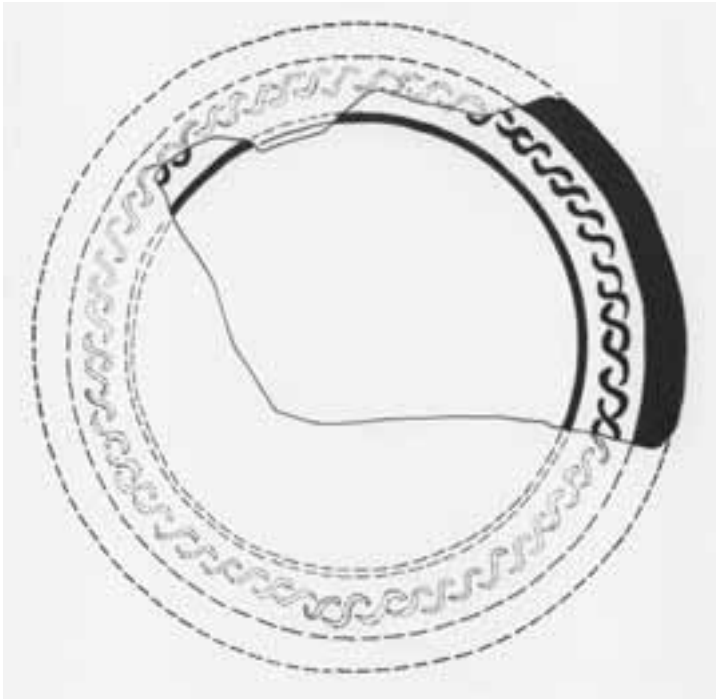

Fig. 14. Kortrijk, wijk "De Croone". Reconstructietekening van een kom in zgn. slib- en krastechniek, vermoedelijk 16e eeuws.

Kortrijk, onafgewerkte opgraving aan het Plein, Instituut O.-L.-Vrouw-Ter-Engelen (Fig. 11 en 12)

Op de noordzijde van het Plein, sectie H 718t mocht het bedrijf Ruben Wilaert een opgraving niet afwerken! Er werden sporen van vier periodes vrijgelegd.

De site ligt op de zuidoost rand van de Romeinse vicus, maakt deel uit van de zuidelijke wijk van de nederzetting en de bijhorende haven. Naast enkele kuilen werden twee vierkante, houten waterputten met hun aanlegtrechters aangesneden en in plan opgetekend, maar verder onderzoek werd op last van de architect verboden! (Fig. 12)

Fase twee omvat enkele middeleeuwse zandwinningskuilen; ze zijn te situeren in het kader van de aanpalende steenbakkerij, kalkovens, loodsen en aanlegsteiger voor schepen met bouwmaterialen, uitgebaat vanaf het eind van de 13^e eeuw. (Fig. 11)

Fig. 15. Kortrijk, Overleiestraat. Situering van de Sint-Elooiskapel en –hospitaal t.o.v. het hedendaags kadaster.

De derde fase was de belangrijkste. De duidelijk in de bodem herkenbare, rechtlijnige vergravingen zijn het resultaat van de aanleg van een fort, opgebouwd in 1689-1697 en door openbare verkoop in 1782 afgeschaft.(Fig. 16)

De laatste fase verwijst naar bouwactiviteiten tijdens de 19^e en de 20^e eeuw.

Situering Romeinse vicus door PH. DESPRIET, Romeins Kortrijk. Deel I: Bibliografisch vondstenrepertorium, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 25, Kortrijk 1991, blz. 54 en Plaat 2. Dit deel van de nederzetting werd bestudeerd door J. DESCHIETER, Romeins Kortrijk. Deel 2. De Zuidwijk. Vondsten uit de periode 1969-1976, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 29, Kortrijk 1993. Voor het fort: PH. DESPRIET, Kortrijk en Vauban 1633-1707, Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, 68, Kortrijk 2008, blz. 77-92, Fig. 43-46 en 49.

Fig. 16. Kortrijk-Plein, situering van “Het Fort”, gebouwd in 1689-1697 en afgeschaft in 1782. De tekening is wellicht ontstaan in het kader van de voorloper van een heemkundig genootschap; 18e of 19e eeuws?

Kortrijk, twee kleinere activiteiten

Voor nieuwbouw van RVT De Condé/Rusthuis Sint-Jozef, gesitueerd ten zuidwesten van de gelijknamige dreef, werd een grote zoekselef gegraven, die geen nieuwe gegevens aan het licht bracht. Dit ondanks de opgraving van een crematiegraf en van een Gallo-Romeinse afvalkuil in 1979, vermeld door J. VIERIN, Vijf en twintig jaar “Pro Cortoriaco”. Prospektie – ontdekkingen – Vondsten, Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, nieuwe reeks, LIII, 1987, blz. 67-69.

Kortrijk: vooronderzoek aan de Vlasmarkt (Fig. 13)

Een woonblok, ten noorden begrensd door de Vlasmarkt (“Garenmarkt”), ten zuiden door de Spoorweglaan (“den Groenen Tuijn”), ten oosten door de Tuinstraat (“Weduwenstraete”) en ten westen door de Doorniksestraat, was in

2021 de plaats van een beperkt vooronderzoek door het commerciële bedrijf RAAP. Deze wijk, ontstaan op de Neveldries en bekend als “De Croone” (Fig.), is vanaf 1571 goed gedocumenteerd door iconografische bronnen en vanaf de late 14^e eeuw door geschreven bronnen. Zo weten we dat de westzijde beheerst werd door de klasse-woning van de baron van Spiere (1542-1700). Aan noordzijde stelden we vast dat er nog een 17^e-eeuws geveltje bewaard is, terwijl het bodemonderzoek er wat laat-middeleeuws aardewerk en enkele grondsporen aan het licht bracht. Het vermelden waard zijn scherven van een schotel, op de rand voorzien van een doorlopende krans van S-motieven tegen een achtergrond van geel slib. Dit mooie voorbeeld van slib- en krastechniek dateert wellicht van de 16^e eeuw (Fig. 14). Met dank aan Annelies Claus/RAAP.

Raadpleeg TH. SEVENS, In de straten van Kortrijk op het einde der 15^e eeuw, naar een rentenboek van de H. Geest, Bulletin van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, IV, 1906-1907, blz. 350. P. DEBRABANDERE, Kortrijkse gevels van de XVIe eeuw tot het Empire, Kortrijk 1973, blz. 141. E. VAN HOONACKER, 1000 Kortrijkse straten, Kortrijk 1986, blz. 108-113, 460-461, 491 en 514-515.

Menen: Hollandse vesting (Fig. 18-20)

In het kader van de Leiewerken en de geplande bouw van een nieuwe brug vonden grootschalige slopingen plaats in de zone tussen Oude en Nieuwe Leie, d.w.z. tussen de Sluizen- en Noordkaai ten zuiden en ten zuidoosten, en het Waalvest. Uit archief- en iconografie was bekend dat daar indrukwekkende gebastioneerde versterkingen aangelegd werden door Vauban in 1679-1689; die werden op hun beurt tussen 1817 en 1826 vervangen door de Hollandse vestingen, meer bepaald door een vestingfront, gevormd door het zuidelijke Bastion van het Moeras nr. 10 en het zuidoostelijke Bastion van Rijsel nr. 11 (Fig. 18). Na deklassering in 1852 en openbare verkoop in 1856-1857 raakten ze in het kader van de grensarbeid en de daaruitvolgende koortsachtige bevolkingsaan groei in de vergetelheid en werden ze door karakterloze nieuwbouw ingesloten.

In het kader van onderzoek en herstel van de Hollandse vesting vanaf 1990-1991 werden deze resten voor het eerst in 1991 aangesneden door J.P. Courtens. Zijn onderzoek kreeg in 2020-2021 een ruimere betekenis door grootschalige slopingen aan beide zijden van de Rijselstraat, waar aanzienlijke

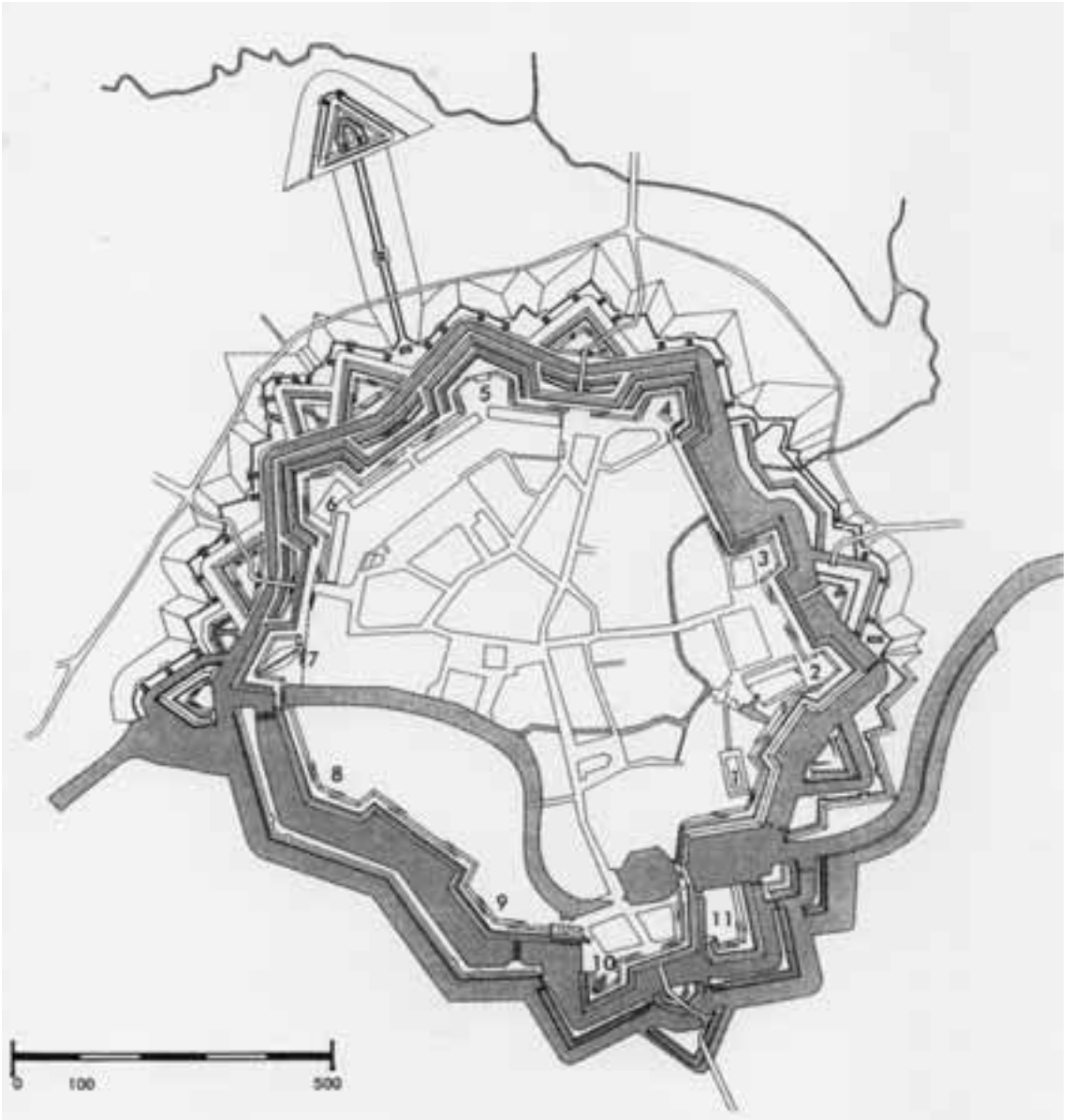

Fig. 18. Plattegrond van de Hollandse vesting Meneen, met de nummers van de verschillende bastions. Studie M. Pynckel.

Fig. 19. Vesting Menen: in 2021 vrijgelegd Hollands bastion nummer 10.

Vlaanderen, 72, Kortrijk 2009, blz. 181-205, vooral op blz. 185-186 en Fig. 123.

Menen: motte

Het bedrijf Ruben Willaert voerde in augustus 2021 een onderzoek uit ter hoogte van de Sint-Jans Molenstraat; door intense bodemverstoringen werd de daar op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1567-1572) afgebeelde gracht van het mottekasteel van de Heren van Menen niet aangesneden.

Raadpleeg R. RUTTE en B. VANNIEUWENHUYZE, Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 Stadsplattegronden uit 1545-1575 – schakels tussen verleden en heden, Tiel 2018, blz. 208.

Archeologische kaart van Mene: nieuwe vondsten

In Mene zette A. Koopman de systematische veldverkenningen verder op drie vindplaatsen, waarbij op vindplaats 147 (open koutergebied bij de Kruisbeek) en 79 (tussen Paddestraat en A 19) vooral metaalvondsten ingezameld werden, w.o. munten, een muntgewicht, musketkogels, religieuze medailles, meelzakloodjes en een schouderinsigne van een Engelse soldaat. Fragmentair bleef de naam “WESS()” bewaard. Nieuw is een vindplaats op een perceeltje, omschreven door de Moorseelestraat, bij de N 32; naast metaalvondsten werd daar ook een neolithisch werktuig, nl. een schrabber, gevonden.

Aanvullende vondsten in Sint-Denijs

Het systematisch veldonderzoek van Sint-Denijs werd met nieuwe vondsten op 6 reeds bekende vindplaatsen aangevuld. Bij de Driesstraat (nr. 161) vonden we een vuurstenen schrabber, op het nr. 157 ten zuidwesten van de Marquettestraat ontdekten we een grote vuurstenen afslag en een muntje, mogelijk van Filips V (1700-1712), geslagen in 1709-1710. Aan de Kaveiestraat verwijst vindplaats 142 naar het verdwenen gehucht Montzeele en een nog bestaande hoeve, waar aardewerk vanaf 1400 aangetroffen werd.

Niet minder dan 13 nieuwe vindplaatsen (de nrs. 185 tot en met 197) werden op de archeologische kaart gezet. Ter hoogte van de nrs. 185, 190, 191 en 193 vonden we aardewerk uit de periode 1600-1900. Op nr. 189 (hoek Kanooldries en Kaveiestraat), 194 (oostzijde Zandbeekstraat), 195-196 (Marquettestraat) en 197 (Wildinge- en Zandbeekstraat) bevestigen aardewerkvondsten vanaf ca. 1400 de gegevens uit archief en iconografie m.b.t. de landelijke bebouwing en walgrachthoeven als centra van heerlijkheden. Uit onze veldprospecties blijkt duidelijk dat Sint-Denijs (deelgemeente van Zwevegem) een zeer hoge archeologische waarde bezit.

Fig. 20. Vesting Meningen: in het rood de nog bestaande gedeelten. Studie Ph. Despriet.

Sint-Eloois-Vijve: nederzetting van de IJzertijd

Gezien het belang vermelden we een pas nu verschenen verslag over een onderzoek, in 2019-2020 uitgevoerd in Sint-Eloois-Vijve, waar 4,2 ha onderzocht werd tussen de Spoorweglaan, de wijk Zonneveld en de Schoendalestraat.

Oudste vondsten: 29 vuurstenen voorwerpjes, w.o. 14 stukken die (wellicht te vroeg gedateerd!) geplaatst worden in het finaal-paleolithicum (14000-12000 jaar geleden). Verder 2 schrabbers en geslepen bijlfragmenten uit de tweede helft van het neolithicum.

Van de 6e en het begin van de 5e eeuw voor Chr., d.w.z. de overgang van Hallstatt naar Vroeg La Tène, dateren 20 structuren en een waterkuil. Een eenbeukige, rechthoekige structuur van ca. 3,4 x 9 m was herkenbaar aan een groep paalgaten. De meeste van deze constructies waren aangezet op 8 palen. Studie van de pollen wees op een bomenrijke omgeving met els, eik, hazelaar en berk; in mindere mate waren er ook graslanden. Het schervenmateriaal beperkt zich tot 352 fragmenten van vaatwerk, w.o. een lappenschaal. In een paalgat werd een weefgewicht aangetroffen; merkwaardig is de vondst van een slingerkogel van klei.

Vijf C 14-dateringen lijken de datering van het aardewerk te bevestigen; de waterkuil situeert men tussen 540 en 390 voor Chr. Ook hier kende de bewoning (?) of uitbating een heel kortstondig karakter.

Op vier plaatsen werden brokstukken van projectielen gevonden, het resultaat van een opschuivende vuurwals tijdens het Eindoffensief der Verbondenen in oktober 1918.

Raadpleeg: R. BAKX en R. DELANGE, Opgravingen op site Spoorweglaan te Sint-Eloois-Vijve. Archeologen ontdekken nederzetting uit de IJzertijd, 49^e Jaarboek "De Gaverstreke", Waregem 2021, blz. 247-268. Vergelijkbare aardewerkstudie: M. DESITTERE, Enkele belangrijke protohistorische vondsten uit West-Vlaanderen, De Leiegouw, XI, 1969, blz. 195-208.

Fig. 21. Spiere, de verdwenen nederzetting nr. 20 droeg de naam Ackelghem (landboek 1779). Thans een belangrijke vindplaats van laat-middeleeuws aardewerk (Rijksarchief Kortrijk).

Aanvullende vondsten in Spiere

In het kader van de opmaak van de Historische atlas werd de systematische veldverkenning verder gezet, waarbij vuurstenen voorwerpen van de Michelsbergcultuur en van de Late-Steentijd op 12 vindplaatsen ingezameld werden. We noemen o.m. een bijlsplinter op de zuidoostzijde van de Haagstraat, een vondstenconcentratie op de vindplaatsen 90,91 en 92 bij de Pijpstraat en een bladvormig geretoucheerde afslag tussen de Lefèbvrelaan en de Jacquetbosstraat. Vondsten op nr. 95 ter hoogte van de Oudenaardseweg bewijzen dat de Michelsbergnederzetting zich beduidend verder oostwaarts uitstrekte.

Het aantal vindplaatsen steeg in 2021 van 85 naar 109, vooral door de ontdekking van laat-middeleeuwse sites. Op de Hellenhoek en de hoek Groenen Helstraat dateert proto-steengoed van ca. 1300. Op het nr. 37, het wal-

Fig. 22. Naast archeologisch vond in Waregem ook luchtfotografisch onderzoek plaats, o.m. in de omgeving van De Blauwe Poort (Foto Ph. D.).

grachtsite Ackelghem is een rijke verzameling aardewerk en bouwmaterialen aangetroffen, wellicht teruggaand tot de 13^e eeuw. Op de zuidwestzijde van de Jacquetbosstraat (nrs. 86 en 88) stelden we vast dat het akkerland daar bezaaid ligt met aardewerk van de 15^e eeuw tot heden. De jongste vondsten hebben betrekking op het Eindoffensief der Verbondenen.

Waregem-Eikenlaan

Het commerciële bedrijf ABO nv voerde een vlakdekkend onderzoek uit op de hoek van de Eiken- en de Lindenlaan in Waregem. Aanleiding was de bouw van 19 KMO-eenheden, project Bilkhage, door LCV Real Estate. Een zone van ca. 60 x 20 m werd in plan gebracht, waarbij een 135-tal greppels, kuilen, paalgaten en waterpoelen werden aangesneden. Ze verwijzen naar nederzettingen met een sterk inheems, erg traditioneel en armzalig karakter, hoofdzakelijk te situeren in de middeleeuwen. Enkele vondsten zouden dateren van de IJzertijd.

*Te Kortrijk, 25 december 2021
Ph. Despriet*

PUBLICATIES ARCHEOLOGIE ZUID-WEST-VLAANDEREN

NOG BESCHIKBAAR

27. De Kortrijkse St.-Maartenskerk (1992)	9,00€	77. Militaire atlas van Menen 1869 (2011)	15,00€
28. De Kortrijkse Groeningeabdij (1993)	18,00€	79. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2011 (2012)	7,00€
30. Noodopgraving a.h Kortrijkse Schouwburgplein (1994) .	18,00€	80. Grijs, radgestempeld aardewerk uit Kortrijk, 1125/1150-1225/1250 (2012)	15,00€
41. De Franse dwangburcht van Kortrijk (1994)	8,00€	81. Helkijn Burcht en residentie van de bisschoppen van Doornik	25,00€
41. De St.-Amanduskerk van Bavikhove (1999)	21,00€	82. Pelgrimsinsignes en andere draagtekens in Kortrijk (2013)	20,00€
49. De iconografie van de Guldensporenslag (2002)	14,00€	83. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2012 (2013)	7,00€
50. Kortrijk 1302 - De koninklijke dwangburcht (2002)	35,00€	85. 40 jaar luchtfotografie in Waregem (2013)	7,00€
51. Gulden Sporen. Ontstaan en evolutie, iconografie, mythe (2002)	19,00€	86. Kortrijk 1683-1684 de Atlas van de Markies de Gastafiaga (2014)	15,00€
53. 800 Jaar Onze-lieve-Vrouwekerk, 1203-2003 (2003)	32,00€	87. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2013 (2014)	7,00€
55. De dorpsheerlijkheid en het kasteel van Vichte (2004)	20,00€	88. 800 Jaar Cîteaux in Zuid-West-Vlaanderen (2014)	20,00 €
58. Middeleeuwse huiskelders in de Kortrijkse stadskern (2005)	20,00€	89. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2014 (2015)	7,00€
59. Gestempeld, 16e-eeuws aarden vaatwerk (2005)	10,00€	90. S.A. Société Belge de Poterie Flamande (2015)	15,00€
60. Nieuw licht op de moderne vesting Kortrijk (2005)	10,00€	91. Handel en wandel in het Kortrijkse Begijnhof (2015)	20,00€
61. De Kortrijkse Artillerietoren (2006)	20,00€	92. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2015 (2016)	7,00€
63. Kortrijk in 1302 - Topografie van stad en slagveld (2006)	30,00€	93. Romeins Kortrijk V Leerlooierij	7,00€
65. Munten, rekenpenningen, muntgewichten en religieuze devotionalia uit het Begijnhof van Kortrijk (2007)	25,00€	94. Romeins heiligdom in Harelbeke	25,00€
66. Dierresten uit de Gallo-Romeinse haven en elders in Kortrijk - archeologisch onderzoek van de Romeinse Haven (2007)	15,00€	95. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2016 (2017)	7,00€
68. Kortrijk en Vauban (1633-1707) - Het ontstaan en de topografie van een vesting (4e-19e eeuw) (2008)	30,00€	96. Middeleeuws Harelbeke (2017)	12,00€
69. Noodopgraving in de Franse dwangburcht van Kortrijk (2009)	20,00€	97. Moen, Het Kasteel, de Heren en de heerlijkheid	25,00€
71. Geografie en Defensie (2009)	10,00€	98. Jan Emens in Wervik	15,00€
72. 10.000 Jaar Menen. 40 Jaar vondsten, opgravingen en restauraties (2009)	40,00€	99. Zuid-Westvlaamseopgravingen 2017 (2018)	7,00€
75. De Kortrijkse Broeltorens - een bouwhistorische en archeologische studie (2010)	30,00€	100. Zuid-West-Vlaanderen in de Romeinse tijd	40,00€
76. Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2010 (2011)	7,00€	101. Zuid-Westvlaamse opgravingen 2018	7,00€
		102. Zuid-Westvlaamse opgravingen 2019	7,00€
		103. De Bourgondische stadsvesting Kortrijk	25,00€
		104. Zuid-Westvlaamse opgravingen 2020	7,00€
		105. Franse burchtenbouw in Kortrijk 1297-1302	10,00€
		106. Historisch atlas Spiere-Helkijn	30,00€
		107. Zuid-Westvlaamse opgravingen 2021	7,00€

BESTELLINGEN

V.Z.W. "Archeologie Zuid-West-Vlaanderen" is uitgever van al zijn publicaties.

Bestellingen kunnen enkel aan het secretariaat van

V.Z.W. "Archeologie Zuid-West-Vlaanderen" gericht worden:

Fabienne Vanderghinste - Filips van de Elzaslaan 4 - B-8500 Kortrijk

Tel. +32 56 22 21 99

fabienne.vanderghinste@belgacom.net - www.archeologiezwvl.be

Bankrekening : IBAN BE76 4667 6728 8195 - Swift Account Kred Bebb

Zie www.archeologiezwvl.be voor de nog beschikbare nummers in deze reeks Monografieën.

Eveneens verkrijgbaar bij: Standaard Boekhandel NV - Doorniksestraat 1 - B-8500 Kortrijk

Realisatie: Lay-out: VDL Graphics (Willy Vandeleene 0478 433 736) - 8570 Vichte

ARCHEOLOGIE
ZUID WEST
VLAANDEREN